

Anayasal Yorumun Dinamikleri ve Anayasa Mahkemesi*

Zühtü Arslan **

**Değerli Katılımcılar,
Hanımefendiler, Beyefendiler,**

Öncelikle sizleri en içten duygularımla, muhabbetle ve saygıyla selamlıyorum.

Anayasa Mahkemesi Anayasa Yargısı Araştırmaları Merkezi (AYAM) ile Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından ortaklaşa düzenlenen konferansta sizlerle birlikte olmaktan duyduğum memnuniyeti ifade etmek isterim. Konferansa ev sahipliği yapan Üniversitenin değerli rektörüne, hukuk fakültesinin değerli dekanına ve tüm mensuplarına şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca konferansın organizasyonunda emeği geçen herkese, oturma başkanlarına ve konuşmacılara katkılarından dolayı şimdiden teşekkür ediyor, toplantının başarılı ve verimli geçmesini temenni ediyorum.

Konferansın başlığı “*Anayasal Yorumun Geleceği*” ancak ben başlangıç noktası olması amacıyla ülkemizde anayasal yorumun bugününe dair bazı düşüncelerimi sizlerle paylaşmak istiyorum. Konuşmamda birbiriyle bağlantılı dört hususu Anayasa’mızdan ve anayasa yargısı pratiğimizden hareketle kısaca açıklamaya çalışacağım.

Evela “*Yorum nedir ve neden gereklidir?*” şeklindeki soruya cevap arayarak anayasal yorum meselesine kavramsal bir giriş yapacağız. İkinci olarak anayasal yorumun çerçevesine ve sınırlarına değineceğiz. Üçüncü olarak anayasal yorumu belirleyen iç içe geçmiş üç daireden hareketle Anayasa Mahkemesinin anayasa hükümlerini yorumlarken benimsediği hak eksenli paradigmayı açıklamaya çalışacağız. Son olarak sağlam bir anayasal yorumun inşası ve mimarisinin gerektirdiği asgari şartları ele alacağız.

1. Kavramsal Giriş: Yorum Nedir ve Neden Gereklidir?

Yorum en genel manada yorumlanan “*bir nesneye anlam verme*” olarak tanımlanmaktadır.¹ Hukuksal yorum ise uyumsuzluğun konusu olan olay ve olgular ile uyumsuzluğa uygulanacak kuralların anlamını belirleme işidir. Anayasal uyumsuzluklara uygulanacak anayasa hükümlerinin anlamlandırılması söz konusu olduğunda da karşımıza *anayasal yorum* kavramı çıkmaktadır.

Bir anlamlandırma eylemi olarak yorumu gerekli kılan husus, bu eylemin aracı olan dilin muğlak ve çok anlamlılığa açık doğasıdır. Bunun yanında, bir hukuk sisteminde normlar arasında belirleyici ve bağlayıcı bir ilişkinin bulunması hukuksal yorumu, özel olarak da anayasal yorumu zorunlu kılmaktadır.

Nitekim Hans Kelsen, bir üst norm olarak anayasanın kanunların hem ihdası anlamında usulünü hem de içeriğini belirlediğini söyler. Kelsen'e göre temel hak ve özgürlükleri güvenceye alan anayasal hükümler -en azından negatif olarak- kanunların bu hak ve özgürlüklere müdahalesini engellemek suretiyle içerik açısından belirleyici olmaktadır.²

Anayasa'mızın "*Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü*" kenar başlıklı 11. maddesi aslında Kelsen'in söylediğini ete kemiğe büründürmektedir. Buna göre kanunlar, bağlayıcı temel hukuk kurallarını içeren Anayasa'ya aykırı olamaz. Anayasa'nın 13. maddesi de temel hak ve özgürlükleri sınırlandıran kanunların taşınması gereken nitelikleri belirterek onların içeriğini belirlemektedir. Bu bağlamda temel hak ve özgürlükleri sınırlayan yasal hükümlerin, bunların özüne dokunmaması, meşru amacının bulunması, demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine uygun olması zorunludur.

Kanunların ve kanunlara dayalı kamu gücü işlemlerinin Anayasa'ya uygunluğu denetimi de yorumu gerektirmektedir. Belirtmek gerekir ki, anayasa yargısında yorum zorunlu olarak çift yönlüdür. Bir yandan denetlenen normun veya kamu gücü işleminin anlam ve kapsamının belirlenmesi, diğer yandan da denetimde ölçü norm olarak alınan ve üst norm niteliğindeki anayasal hükmün yorumu söz konusudur.

Bununla birlikte Mahkeme, kanun hükmünün lafzı ve amacı dikkate alınarak yorumlanması suretiyle somut uyuşmazlıkların çözümlenmesi gerektiğine vurgu yapmakta ancak norm denetiminde anayasallık denetiminin konusunun normun yorumu ve uygulanması değil, bizatihi kendisi olduğunu belirtmektedir. Anayasa Mahkemesine göre denetlenen "*kuraldan ziyade kuralın yorumlanması ile ilgili olarak çıkabilecek sorunlar anayasallık denetiminin konusu dışında kalmaktadır*" (AYM, E.2017/135, K.2019/35, 15/05/2019, § 31).

Elbette norm denetiminde geçerli olan bu yaklaşım, bireysel başvuruda farklılaşmaktadır. Zira Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruda bir normun yorumlanarak somut olaya uygulanmasıyla ortaya çıkan kamu gücü işleminin anayasallığını denetlemektedir. Böyle olunca da derece mahkemeleri tarafından somut uyuşmazlığa uygulanan anayasal ve yasal hükümlerin yorumunun bir temel hak ve özgürlüğün ihlaline neden olup olmadığı incelenmektedir.

2. Anayasal Yorumun Çerçevesi ve Sınırları

Bilindiği üzere genelde yorum özelde ise anayasal yorum boşlukta oluşmaz. Yorumu etkileyen, belirleyen ve sınırlayan birçok unsur vardır. Bunların başında kelimelerin kullanımla anlamlarını belirlediğimiz dilimiz gelmektedir. Geçen yüzyılın en büyük dil felsefecilerinden olan Wittgenstein'in dediği gibi "*Dilimin sınırları, dünyanın sınırlarıdır.*"³ Bu durum yorum için de geçerlidir. Dil bir yandan yorumu gerekli ve mümkün kılmakta diğer yandan da yorumun sınırlarını belirlemektedir.

Diğer yandan anayasanın dilini anlamak ve açıklamak için kullanılan farklı yorum yöntemlerinin olduğu hepimizin malumudur. Anayasal kuralın ihdas edildiği dönemdeki anlamının esas olduğunu savunan "*orijinalizm*" ile anayasa hükümlerinin yeni gelişmelere adapte olmasını sağlayacak şekilde yorumlanması gerektiğini ileri süren "*yaşayan anayasacılık*" arasında geniş bir spektrumda yorum yöntemleri bulunmaktadır. Esasen lafzî, tarihsel, amaçsal veya sistematik yorum gibi yöntemler, mahkemeler tarafından çoğu kez birbirini tamamlayacak şekilde kullanılabilirler.⁴

Bunu belirleyen de aslında anayasanın dilidir. Genelleme yapma pahasına denebilir ki, anayasalarda iki çeşit kural bulunmaktadır. Birincisi anlamı yoruma ihtiyaç duyulmayacak kadar açık olan kurallardır. Söz gelimi Anayasa'mızın 3. maddesi, Türkiye devletinin "*Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır*", 67. maddesi de "*Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir.*" şeklindeki kuralları içermektedirler.

Bu tür kurallarda yoruma ihtiyaç yoktur, zira metin oldukça açıktır. Mecelle'de "*Mevrid-i nasda içtihadı mesağ yoktur*" (m. 14) denir. Başka bir ifadeyle hüküm açık olduğunda içtihadı, dolayısıyla yoruma yer yoktur. Kural açıksa yorum kapalıdır.

Buna karşılık anayasal kimliğimizin de temelini oluşturan Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan demokrasi, laiklik ve hukuk devleti gibi kavramlar, somut olaylara uygulanırken yorumlanarak anlamlandırılması gereken anayasal ilkeleri oluşturmaktadır. Dahası bu ilkelerin gerekleri zamana ve yorumculara göre de değişebilmektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi uzun yıllar boyunca laikliği üniversitelerde başörtüsü takılmasına izin vermeyen katı bir ilke olarak yorumlamıştır. Ancak 2012 yılından itibaren benimsenen hak eksenli yorumla birlikte, laiklik ilkesinin inancın dış görünüşlerinin yasaklanmasını gerektirmediği belirtilerek bu anayasal ilke özgürlükçü bir yoruma tabi tutulmuştur.⁵

Öte yandan, yorumu bazen bizzat yorumlanan metin sınırlayabilmektedir. Bu anlamda bazı anayasalar aynı zamanda nasıl yorumlanacaklarını ve bunun sınırlarını da belirtirler. Anayasamızın Başlangıç kısmı birçok ifadeye ve ilkeye yer verdikten sonra hazırlanan Anayasa'nın "*sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere*" millete emanet edildiğini belirtmiştir.

Anayasa'nın 14. maddesi uyarınca da “*Anayasal hükümlerden hiçbir, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz*”.⁶ Anayasa Mahkemesi, temel hak ve hürriyetlerin ancak kanunla sınırlandırılabilceği şeklinde ifade edilen *kanunilik* şartının mahkeme kararlarıyla da sağlanabileceği yönündeki yaklaşımları, Anayasa'nın 14. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan yorum yasağına aykırı olarak görmüş, bunları temel hak ve özgürlüklerin Anayasa'da belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandıran yorumlar olarak nitelendirmiştir.⁷

Kuşkusuz, yorumu sınırlayan anayasa hükümlerinin de yoruma ihtiyacı vardır. Dahası bilhassa Başlangıç kısmında yer alan anayasal ilkelerin soyut niteliği bunların yorumlanmasını zorunlu kılmaktadır. Söz gelimi Anayasa'nın Başlangıç kısmında yorumun sınırı, 13. maddesinde de temel hak ve özgürlüklere yönelik sınırlamaların sınırı olarak belirtilen “*Anayasa'nın ruhu*” nedir? Hangi yorum “*Anayasa'nın ruhu*” na uygun, hangisi aykırı olur?

Bu soruyu cevaplamak kolay değildir. Zira “söz”ün aksine ruh, çerçevesi kolay belirlenebilir ve tanımlanabilir bir kavram olmaktan uzaktır. Biraz da bu nedenle Anayasa Mahkemesi ruh meselesine pek girmemiş ve “*Anayasa'nın ruhu*” ölçütünü çok fazla kullanmamıştır.

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi bazı kararlarında “*ruh*”tan ne anlaşılması gerektiğine dair bazı ipuçları vermiştir. Bu anlamda “*ruh*”, Anayasa'nın bir kısmından değil ancak tümünden çıkarılabilir. Mahkemeye göre, “*yananın, Anayasa'nın ruhuna aykırı olduğu ileri sürülüyorsa, bu kez sayıları sınırlı birkaç Anayasa madde ve ilkesinin değil, Anayasa'nın tümünün yorumlanması gerekir*”.⁸

Diğer yandan, ruhu anlamak için Hegel'den yardım alabiliriz. *Tarih Felsefesi Üzerine Dersler* adlı eserinin başında Hegel, ruhun doğasının doğrudan zıddına yani maddeye bakılarak anlaşılabilceğini söyler. Hegel maddenin özünün yer çekimi, ruhun özünün de özgürlük olduğunu belirtir. Hegel'e göre “*özgürlük ruhun yegâne hakikatidir*”.⁹

Hegel'in madde-ruh zıtlığını anayasal dile çevirirsek “*anayasanın ruhunun özü özgürlüktür*” diyebiliriz. Başka bir ifadeyle özgürlük anayasanın ruhunun yegâne hakikatidir. Tam da bu nedenle Anayasa Mahkemesi, birçok kararında anayasal hükümlerin *özgürlükler lehine* yorumlanması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰

3. Anayasa Mahkemesinin Hak Eksenli Yorum Paradigması

Bu noktada üçüncü konumuz olan Anayasa Mahkemesinin benimsediği yorum paradigmasına geçebiliriz.

Anayasa yargıçları kanunun ve en temel kanun olan anayasanın ne anlama geldiğini belirlerken iç ve dış dünyalarında oluşan/oluşturdukları bir vasatta bunu yaparlar. Bu kapsamda anayasal yorumun iç içe geçen üç dairede gerçekleştiğini söylemek yanlış olmaz.

Merkezdeki ilk dairede bulunan yorumcunun kişisel dünyası, görüş ve düşünceleri anayasal yorumda belirleyici bir rol oynamaktadır. Başka bir ifadeyle genelde yargıçlar özelde anayasa yargıçları bir anlamda formatlanmış yorumcular olarak anayasaya ve diğer normlara anlam verirler. Tam da bu nedenle Heidegger, herhangi bir şey yorumlandığında yorumun esas olarak önceden sahip olduklarımız, önceden oluşturulan bakış açılarımız ve anlayışlarımız üzerine inşa edileceğini söyler.¹¹ Bu nedenle yorum, aynı zamanda yorumcunun kimliğini ve bunu oluşturan unsurların etkisini yansıtır.¹²

Anayasal yorumu belirleyen ikinci büyük daire yorumcuların içinde buldukları topluluğa hâkim olan paradigmadır. Paradigma “*belli bir topluluğun üyelerinin paylaştığı inançlar, değerler ve yöntemler gibi hususların oluşturduğu bir takımyıldızı*” olarak tanımlanmaktadır.¹³ Bu anlamda, hukuksal paradigma bir yorumcu topluluğu olan anayasa mahkemelerinin yorumunu etkilemekte, anayasal kuralların anlamlandırılmasında belirleyici olabilmektedir.

Belirtmek gerekir ki yorumlanan metinlerin, anayasaların değişmesi ve yorumun zeminini oluşturan yeni anayasal kurumların oluşturulması yorum paradigmalarının değişiminde belirleyici olabilmektedir. Bu bağlamda ülkemizde 2010 anayasa değişikliğiyle kabul edilen bireysel başvuru hak eksenli hukuksal paradigmanın benimsenmesinde kuşkusuz etkili olmuştur.

Anayasa Mahkemesinin benimsediği hak eksenli paradigma, “*hak*” kelimesinin birbiriyle bağlantılı iki anlamına yaslanmaktadır. “*Hak*” bir yandan “*hakkanîyet olarak adalet*”, diğer yandan da yaşam hakkı veya mülkiyet hakkında olduğu gibi “*sahip olunan şey*” anlamına gelmektedir. Bu anlamda, anayasal yorumun içinde gerçekleştiği hak eksenli paradigma, anayasal adaleti sağlayarak temel hak ve özgürlükleri korumayı amaçlayan, başka bir ifadeyle her iki anlamıyla “*hak*”ı tespit ve teslim etmeye çalışan bir paradigmadır. Bu paradigmanın ruh kökünde Mevlana’nın *her şeyi yerli yerine koyma ve herkese hakettiğini verme* olarak formüle ettiği adalet anlayışı vardır.¹⁴

Bu hâliyle hak eksenli paradigma, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına diğer toplumsal ve siyasal faydalar karşısında öncelik tanıyan, hak ve özgürlüğü esas, sınırlamayı istisna olarak kabul eden, anayasal hükümlerin son tahlilde temel hak ve özgürlükler lehine yorumlanmasını gerektiren bir yaklaşımı ifade etmektedir.¹⁵

Anayasa Mahkemesi birçok kararında anayasa yargısına hâkim olması gereken yaklaşımın hak eksenli paradigma olduğunu belirtmiştir. Mahkemeye göre anayasa hükümleri “*hak eksenli*

yorumlandıkları takdirde işlevlerini tam olarak yerine getirebilir."¹⁶ Bu sebeple kamu gücü kullananların "*anayasal hükümleri özgürlükler lehine yorumlamaları*" mümkün ve gereklidir.¹⁷ Anayasa Mahkemesi, bilhassa seçme ve seçilme hakları gibi siyasi haklar söz konusu olduğunda ilgili anayasa hükümlerini "*demokrasinin korunması bağlamında sisematik ve hak eksenli bir yoruma tabi tutmuş*"tur.¹⁸

Anayasa yargısında benimsenen hak eksenli paradigmanın iki pratik yansımasının öne çıktığı söylenebilir. Birincisi, hak eksenli yorum gerek bireysel başvuruda gerekse norm denetiminde anayasal hak ve özgürlüklerin koruma alanını genişletici ve koruyucu bir sonucu beraberinde getirmiştir.

Anayasa Mahkemesi, söz gelimi, hak arama hürriyetini güvenceye alan Anayasa'nın 36. maddesini hükmün denetlenmesini talep etme hakkını da kapsayacak şekilde yorumlamıştır.¹⁹ Aynı şekilde Anayasa'nın 38. maddesinde açık bir düzenleme bulunmamasına rağmen -uluslararası hukuka ve diğer anayasal ilkelere atıf yapılmak suretiyle- lehe ceza kuralının geçmişe uygulanması ilkesinin anılan anayasa hükmüne mündemiç olduğuna karar verilmiştir.²⁰ Dahası Mahkememiz, tarihsel, sistematik ve amaçsal yorum yöntemlerini kullanarak Anayasa'nın kamu hizmetine girme hakkını düzenleyen 70. maddesinin *kamu hizmetinde bulunmayı* da kapsadığına hükmetmiştir.²¹

Hak eksenli paradigmanın ikinci pratik yansıması "*hukukun anayasallaşması*" olarak bilinen sürece yaptığı katkıda ortaya çıkmaktadır. Anayasa Mahkemesi bir kararında, bir yandan derece mahkemelerinin kanunların anlam ve kapsamını belirlerken Anayasa'yı dikkate almaları gerektiğini, diğer yandan da Anayasa'nın yaşayan bir belge olduğunu vurgulamıştır. Anayasa Mahkemesine göre "*Anayasa kâğıt üzerinde kalan bir metin değil yaşayan, hukuk sistemini yönlendiren, her türlü kamusal tasarrufta gözetilmesi gereken hukuki bir belgedir*".²²

Son olarak belirtmek gerekir ki, hak eksenli yaklaşım anayasal hükümlerin hukukun üstünlüğü ilkesi ışığında yorumlanmasını gerektirmektedir. Anayasa Mahkemesi, hukuk devletinin "*Anayasa'nın tüm maddelerinin yorumlanması ve uygulanmasında göz önünde bulundurulması zorunlu olan bir ilke*" olduğunu belirtmiştir.²³

4. Anayasal Yorumun İki Şartı

Anayasa Mahkemesinin gerek norm denetiminde gerekse bireysel başvuruda Anayasa'yı yorumlarken hukuk devlet ilkesine merkezi bir yer vermesi, yorumun içinde gerçekleştiği üçüncü ve en geniş daire olan makro düzeyde içinde bulunduğunuz toplumsal ve siyasal durum bakımından hayati derecede önemlidir. Esasen sağlam bir anayasal yorum inşasının ve mimarisinin

şartlarından biri genelde hukukun özel olarak da anayasanın üstünlüğü ilkesinin kabul edildiği ve gereklerinin yerine getirildiği bir hukuksal/siyasal vasatın bulunmasıdır.

Hukukun üstünlüğü ilkesini hukuki hermenotiğin esaslı bir şartı olarak niteleyen Gadamer'e göre otoriter yönetimlerde yorumdan bahsedilemez, zira burada kendisini hukukla bağlı görmeyen mutlak irade yorumun temel kurallarını da geçersiz kılabilecektir.²⁴

Gadamer'in söylemek istediğini Tolstoy *Hacı Murat* adlı romanında çok güzel anlatır. Polonyalı bir tıp öğrencisi girdiği sınavdan üçüncü kez başarısız olunca hocasını çakıyla hafifçe yaralar. Polonyalılarından nefret eden Çar Nikolay eline iyi bir fırsat geçtiğini düşünür. Öğrenciyle ilgili raporun altına hükmünü yazar ve imzasını atar: "*Ölümü hak etmiştir, lakin Tanrı'ya şükür bizde idam cezası yok. Ben de bu cezayı yeniden getirecek değilim. Kendisi bin kişinin sıra dayağından on iki kez geçirilsin.—Nikolay*"²⁵

Tolstoy diyor ki, Çar on iki bin vuruşun vahşice bir ölüm anlamına geldiğini biliyordu zira beş bin vuruş bile en kuvvetli kişiyi öldürmek için yeterliydi. Çar, son kertede ülkesinde idam cezası olmamasına rağmen kendisini mutlu eden bir karar vermişti.²⁶ Bu anekdot, hukukla sınırlanamayan mutlak irade tarafından yorumun genel ilkelerinin geçersiz kılınabildiğini anlatan tipik bir örnektir.

Diğer yandan, anayasal yorumda belirleyicilik ve bağlayıcılık unsuru anlamlı bir yorum inşasının ve mimarisinin diğer şartını oluşturmaktadır. Bilindiği üzere yargısal süreçte yorum kararda tecessüm eder. Anayasa yargısında da anayasal kuralların yorumu karara dönüştüğünde artık belirleyici ve bağlayıcı hâle gelir.

Kararda esas alınan yorumun isabetli olmadığı söylenebilir, ancak kararın bağlayıcılığı konusunda tereddüt olamaz. Zira Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığını açıkça belirten özel maddelerden önce, Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesini güvenceye alan hükümleri bu bağlayıcılığı açıkça ifade etmektedir.

Elbette, kanun koyucu da idari ve yargısal merciler de görevleri kapsamında anayasal hükümleri yorumlamaktadırlar. Ancak, bu yorumlar sonucunda ihdas edilen normlar ve kamu gücü işlemleri anayasal denetime tabi olduğunda Anayasanın nihai ve bağlayıcı olarak yorumlanması yetkisi Anayasa Mahkemesine aittir.²⁷

Aksi takdirde herkesin ve her kurumun kendi yorumunun "*geçerli*" olduğunu ileri sürdüğü bir durum ortaya çıkacaktır. Hukuk devleti yorum çeşitliliğini kabul eder, ancak yorum anaforuna izin vermez.

Sonuç yerine

Günümüzde anayasa yargısı alanındaki belki de en önemli sınıma, otoriterleşme yönündeki küresel ve yerel ters dalgalar karşısında hak eksenli yorumun korunması ve sürdürülmesidir. Sanırım ülkemizde de anayasal yorumun geleceğini bu ters dalgalar karşısında yorumcu topluluklarının hak eksenli yaklaşımı sürdürme iradesi belirleyecektir.

Bu duygu ve düşüncelerle hepinizi bir kez daha saygıyla selamlıyor, organizasyonda emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Konferansa sunumlarıyla, yorumlarıyla ve katılımlarıyla katkı yapacak olan tüm katılımcılara bir kez daha teşekkür ediyorum, hepinize sağlık ve afiyet diliyorum.

Zühtü ARSLAN
Anayasa Mahkemesi Başkanı

*Anayasa Mahkemesi Anayasa Yargısı Araştırma Merkezi ile Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından düzenlenen “*Anayasal Yorumun Geleceği*” konulu Konferansın Açış Konuşması. İstanbul, 26.2.2024.

** Anayasa Mahkemesi Başkanı.

¹ Andrei Marmor, *Interpretation and Legal Theory*, (Oxford: Clarendon Press, 1992), s. 13.

² Hans Kelsen, “On the theory of interpretation”, trans. B. L. Paulson & S. L Paulson, *Legal Studies*, Vol. 10, No. 2, (July 1990): 127-135, § 2, s. 128.

³ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, trans. C.K.Ogden, (Wisehouse: Chiron Academic Press, 2016),, § 5.6; Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çev. O.Aruoba, 3. Baskı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), § 5.6, s. 131.

⁴ Bu bağlamda “orijinalizm” ile “yaşayan anayasacılık” yaklaşımlarının birbirine zıt değil, “*metin-ilke*” yöntemiyle birbiriyle telif edilebileceğini savunan bir çalışma için bkz. Jack M. Balkin, *Living Originalism*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2014).

⁵ Bkz. Zühtü Arslan, “Yüzüncü Yılında Cumhuriyet’in Anayasal Kimliği ve Anayasa Yargısı”, *Anayasa Yargısı*, Cilt: 40, Sayı: 2, (2023): 1–23, ss. 16-19.

⁶ Bu konuda bkz.Bertil Emrah Oder, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, (İstanbul: Beta Yayınları, 2010), ss. 28-31.

⁷ *Şerafettin Can Atalay (2)* [GK], B. No: 2023/53898, 25/10/2023, § 71.

⁸ AYM, E.1990/1, K.1990/21, 17/07/1990.

⁹ Hegel, G.W.F. (1894). *Lectures on the Philosophy of History*, trans. Sibree, J., London: George Bell& Sons, s. 18.

¹⁰ *Ömer Faruk Gergerlioğlu* [GK], B. No. 2019/10634, 01/07/ 2021, § 50; *Ali Kuş* [GK], B. No. 2017/27822, 10/02/2022, § 50.

¹¹ Martin Heidegger, *Being and Time*, trans. J. Macquarrie & E. Robinson, (Oxford: Basil Blackwell, 1962), s. 191.

¹² Bu konuda bkz. Oya Boydar, *Anayasal Yorum Giriş*, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021), s.72: “Hukuk normlarını ya da özel olarak da anayasayı yorumlarken aslında kim olduğumuzu söylemiş oluyoruz.”

¹³ Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 3rd ed., (Chicago: University of Chicago Press, 1996). s. 175.

¹⁴ Mevlâna, *Mesnevi*, Cev. V.Izbudak, (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayinlari, 2004), Cilt V, §§ 1085, 1090, s. 112.

¹⁵ Hak eksenli paradigmanın kavramsal açıklaması için bkz. Zühtü Arslan, “Conflicting Paradigms: Political Rights in the Turkish Constitutional Court”, *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 11/1, (Spring 2002): 9-25.

¹⁶ *Ömer Faruk Gergerlioğlu* [GK], § 133.

¹⁷; *Ali Kuş* [GK], B. No: 2017/27822, 10/2/2022, § 50.

¹⁸ *Şerafettin Can Atalay (2)* [GK], § 67.

¹⁹ AYM, E. 2018/71, K. 2018/118, 27/12/2018, § 8; AYM, E. 2022/89, K. 2022/129, 26/10/2022, § 23.

²⁰ AYM, E.2019/9, K.2019/27, 11/04/2019, §§ 19-22.

²¹ AYM, E. 2021/104, K. 2021/87, 11/11/2021, § 48.

²² *Mehmet Fatih Bulucu* [GK], B. No: 2019/26274, 27/10/2022, §76.

²³ *Mehmet Güçlü ve Ramazan Erdem*, B. No: 2015/7942, 28/5/2019, § 50.

²⁴ Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, Second Edition, trans. J. Weindheimer & D.G. Marshall, (London: Sheed & Ward, 1989), s. 329.

²⁵ Leo Tolstoy, *Hadji Murad*, trans. A. Maude, (London: Thomas Nelson & Sons, 1912), ss. 151-152.

²⁶ Tolstoy, *Hadji Murad*, s. 152.

²⁷ *Kadri Enis Berberođlu (3)* [GK], B. No: 2020/32949, 21/1/2021, § 81.